

Mary Joe Frug

Bilješke*

**Postmodernistički feministički pravni manifest
(Nedovršena skica)**

1. Uvod

Brinem se zbog naslova ovog članka.

Nekim će čitateljima postmodernizam već biti *passé*. Poput zvijezde padalice ili jučerašnjeg dizanog tijesta, njegova genijalnost jest upravo u iznenadnom dolasku. Jednom kad prvobitni trenutak prođe, ne ostaje mnogo toga što vrijedi.

Drugim je čitateljima postmodernizam unutar lingvistike, psihoanalize, književne teorije i filozofije tako razrađen i zahtjevan žanr da će tvrdnja srodstva s "njim" uredno izazvati poplavu kritika glede izostanka, pogrešnih prikaza i pogrešaka koje jedan rad neizbježno sadrži.

Dio koji se odnosi na manifest također bi mogao biti problematičan. Rječnik opisuje manifest kao skup načela ili namjera, dok ja na umu imam prilično neformalan prikaz; više raspravu, recimo, u kojoj su "načela" ponešto kontradiktorna, a "namjere" slobodno formulirani ciljevi koje karakterizira priznanje njihova mogućeg neuspjeha. Catharine MacKinnon je, naravno, koristeći se marksizmom pri predstavljanju svoje oštre analize, lansirala feminizam u društvenu teoriju.¹ Referirati se na jednu riječ u naslovu Karla Marxa može značiti priznanje njezinu radu, gestu nesvjesna kopiranja; ali ne želim se zanijeti. Ja sam za lokalne raskole. Protivim se totalizirajućoj teoriji.

* Izvornik: Mary Joe Frug, "A Postmodern Legal Manifesto", Harvard Law Review, 1992. Prijevod teksta bit će objavljen u knjizi *Žene i pravo: feminističke pravne teorije*, ur. Ivana Radačić, Zagreb: Centar za ženske studije, 2009.

Naslov teksta u originalu glasi "Commentary", čije je jedno od značenja "pravni udžbenik s komentarom zakona" (op. prev.).

¹ Vidi Catharine A. MacKinnon, "Feminism, Marxism, Method and the State: An Agenda for Theory", *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 7/3, 515, 1982 [u daljnjem tekstu MacKinnon, "Agenda for Theory"]; Catharine A. MacKinnon, "Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence", *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 8/4, 635, 1983 [u daljnjem tekstu MacKinnon, "Toward Feminist Jurisprudence"].

Katkad me "PM-ovi" koji označavaju moje bilješke podsjećaju na ženske tegobe – na predmenstrualni i postmenstrualni *blues*. Možda mi je predodređeno da napravim točno kao što moj naslov nalaže; samo zabilježiti nelagodu i nastaviti dalje.

Jedno "načelo"

Liberalna doktrina ravnopravnosti često se u pogledu spolno specifičnih pravila shvaća kao mehanizam oslobođenja. Ta predodžba sugerira represivno djelovanje zakona, djelovanje koje su feministkinje dosjetljivo tražile prisvojiti i iskoristiti putem kritičke znanosti, parničenja i zakonskih kampanja. Među primjere tih pokušaja ubraja se rad na jačanju zakona o obiteljskom nasilju, donošenju modela antipornografskog pravilnika i proširenju doktrine o spolnom uznemiravanju.

Postmodernistička pozicija koja smješta ljudsko iskustvo neizbježno unutar jezika predlaže feministkinjama da ne predvide konstruktivnu funkciju pravnog jezika kao kritičku granicu za feminističke reforme. Jednostavno objašnjenje tog "načela": pravni bi diskurs trebao biti prepoznat kao područje političkih borbi oko spolnih razlika.

Ovo nije prijedlog da pokušamo promovirati dobronamjerno i nepromjenjivo značenje spolnih razlika (vidi sljedeće "načelo"). Točnije, argument jest taj da neprekidna borba tumačenja oko značenja spolnih razlika može imati utjecaj na patrijarhalnu pravnu moć.

Drugo "načelo"

U svojim najgrubljim, neslužbenim varijantama, oba pravna feminizma, radikalni i kulturalni, prikazuju muške i ženske spolne identitete kao anatomske određene i psihološki predvidive. To je proturječno semiotičkim osobinama spolnih razlika i utjecaju koji povijesne specifičnosti imaju na bilo koji pojedini identitet. U postmodernističkom žargonu takvo postupanje sa spolnim identitetima nekonzistentno je sa shvaćanjem subjekta kao decentraliziranoga, polimorfnog, uvjetovanog.

Jer spolne su razlike značenjske – to jest, njih čini sustav znakova koje proizvodimo i tumačimo – svatko/svaka od nas neizbježno tvori sebe unutar sustava rodnog značenja iako je značenje roda neodređeno ili neodlučivo. Nedoumica oko različitosti, koju jamstvo liberalne ravnopravnosti nastoji izbjeći putem neutralnosti, nezaobilazna je.

O stilu

Stil je u postmodernističkom radu bitan. U nekim slučajevima medij *jest* poruka – iako nipošto potpuna. Značajke su upadljiva stila ironija i igra riječima koja je često sjajno duhovita, pametna i bez poštovanja. Jednostavno, stvari nisu onakve kakvima se čine.

Tvrdeći da pravnom retorikom ne bi smjele dominirati zamjenice u muškom rodu ili stereotipni muški prikaz pravne su feministkinje priznale važnost stila. Ali postmodernistički ton oštro odudara od ozbiljnosti koja obilježava gotovo cijelu feminističku znanost. "Okolnosti u kojima žive žene nepodnošljive [su]", piše Andrea Dworkin.² Pravne se feministkinje slažu. Jedva primjeren sadržaj za ironiju i igru.

Ne podcjenjujem opresiju nad ženama koju opisuje Andrea Dworkin. Također cijenim teškoće koje su žene imale dokazujući našu situaciju. Izvještaji brojnih državnih povjerenstava o rodnoj pristranosti na sudovima donose zaključak da je jedan od najznačajnijih problema žena u pravu njihov nedostatak vjerodostojnosti. Tu činjenicu A. Dworkin dirljivo iskazuje:

Izvještaji silovanja, fizičkog nasilja nad ženama, prisilnih trudnoća, medicinskog mesarenja, ubojstava motiviranih seksom, prisilne prostitucije, tjelesnog sakaćenja, sadističkih psihičkih zlostavljanja i ostalih svakidašnjih iskustva žena koja su iskopana iz prošlosti ili iskazi današnjih preživljavateljica trebala bi ostaviti naša srca uvenutima, mučiti um, uznemiriti savjest. Ali to se ne događa. Bez obzira na to koliko su često te priče ispričane, bilo kakvom jasnoćom ili rječitošću, gorčinom ili tugom, one su poput šapata vjetru ili poruke na pijesku; nestaju kao da su ništa. Kazivačice i iskaze ignorira se ili ismijava, one su ušutkane prijetnjama ili uništene, a iskustvo ženske patnje zakopano je pod kulturnom nevidljivošću i prezirom.³

Unatoč tome što uvredljivi tonovi koji patroniziraju i ismijavaju, a često karakteriziraju postmodernizam, ne dosežu jačinu i žurnost tipičnu za feminističku pravnu znanost, postmodernistički mi se stil ne čini "politički nekorektnim". Naprotiv, oporbenjačke osobine stila nedvojbeno se podudaraju s oporbenim duhom feminizma. Ironija je, primjerice, stilska metoda priznanja i osporavanja prevladavajućeg značenja, istodobno izjavljujući nešto i negirajući to isto. Govorne figure omogućuju rušenje ideja unutar linearne argumentacije teksta; one osporavaju jednoznačna, prevladavajuća tumačenja.

² Andrea Dworkin, *Pisma iz ratnog područja*, 2002, 80.

³ Andrea Dworkin, *Right-Wing Women*, 1983, 20.

Priznajem da sam sama bila prilično nervozna pišući na postmodernistički način. To možda zahtijeva više okretности, kreativnosti i inspiracije nego što mogu zamisliti. Ali ne mislim da feminističke pravne aktivistkinje trebaju usvojiti postmodernistički medij da bi iskoristile poruku postmodernizma. Moja tvrdnja vezana za stil jednostavno je ta da, strateški, ne traži od nas da odbacimo postmodernizam kao utjecaj na naš rad.

II. UPOTREBA POSTMODERNISTIČKIH "NAČELA": PRAVO I ŽENSKO TIJELO

A. Uvod

Većina feministkinja odana je mišljenju da koliko god se "prirodne" i uobičajene spolne razlike mogu učiniti, razlike između žena i muškaraca nisu biološki nužne; točnije, one su "društveno konstruirane". Protekla dva desetljeća to je uvjerenje potaknulo mnoge napore da se promijene načini na koje pravo proizvodi – ili društveno konstruira – razlike i hijerarhije između spolova. Feministkinje su objašnjavale da kad su, primjerice, žene neobrazovane za "muške poslove" ili spolno uznemiravane u muškim poslovima koje rade, one nisu "prirodno" prikladnije za "ženske poslove"; one su učinjene da budu takvima. Iako pravo svakako nije jedini faktor koji utječe na preferirani izbor poslova muškaraca i žena, njihovu učinkovitost na poslu ili intenzitet predanosti tržištu radne snage, zabrana diskriminacije pri zapošljavanju može do nekog stupnja utjecati na to "kakvi/e" su žene i muškarci kao radnici/e. Ono što pravo (barem dijelom) konstruira, projekti pravne reforme mogu re-konstruirati ili izmijeniti.

Bez obzira na uobičajenost konstruiranih spolnih razlika, pojedine se razlike mogu činiti prilično duboko ukorijenjene između spolova, čak toliko da to narušava teoriju društvene konstrukcije. Primijenjena na razlike koje su osobito ukorijenjene – razlike poput muške agresije ili ženskog suosjećanja, ili razlike vezane uz erotske i reproduktivne aspekte života žena – društvena konstrukcija zvuči poput klišeiziranog, nevjerojatnog i neuvjerljivog prikaza iskustva, poput objašnjenja koje podcjenjuje "stvarnost". Takva reakcija ne znači nužno povratak "prirodnom" objašnjenju spolnih različitosti, ali radikalno umanjuje oslobađajući potencijal teorije društvene konstrukcije. Očekivanja od projekata pravne reforme umanjena su; pravo bi moglo biti u mogućnosti ublažiti velike učinke tih ukorijenjenih značajki u životima žena, ali pravo se ne vidi odgovornim za njihovu konstrukciju.

Tema drugog dijela jest uloga prava u stvaranju spolnih razlika koje se smatraju "prirodnima". Jedan je od mojih ciljeva objasniti i dovesti u pitanje esencijalistička tumačenja

koja određene spolne razlike smještaju onkraj granica pravne odgovornosti. Drugi je cilj ponuditi analizu uloge prava u stvaranju rodnog identiteta koji će ojačati oslobađajući potencijal teorije društvene konstrukcije.

Usredotočila sam se na odnos prava i ženskog tijela. Uvjerena sam da je pravo vještije preruseno, ali podjednako upleteno u stvaranje naizgled tvrdoglavih spolnih značajki, kao i onih koje se doimaju više pravno promjenjivima. Budući da su anatomske razlike između spolova ne samo "prirodne" nego i temeljne za identitet, predlagati i opisivati ulogu prava u proizvodnji značenja ženskog tijela čini mi se najuvjerljivijom temom kojom branim svoj slučaj. U sljedećim ću odlomcima tvrditi da pravne norme – poput drugih kulturnih mehanizama – kodiraju žensko tijelo sa značenjima. Pravni diskurs zatim objašnjava i racionalizira ta značenja okrećući se "prirodnim" razlikama između spolova, razlikama stvaranju kojih pomažu same norme. Propisana norma pravne neutralnosti skriva način na koji pravna pravila sudjeluju u proizvodnji tih značenja.

Povećanje ženskih zakonskih prava posljednja dva desetljeća oslobodilo je žene nekih ograničavajućih značenja pripadanja ženskom spolu. To se oslobodjenje dodatno unaprijedilo pojavom različitih feminizama tijekom posljednjeg desetljeća. Ti su feminizmi omogućili opozicijski stav prema jednoznačnom ženskom identitetu; oni su pokazali kako žene zauzimaju različita mjesta, ovisno o vremenu i zemljopisnoj lokaciji, rasi, godinama, spolnom opredjeljenju, zdravlju, društvenom statusu, vjeroispovijesti i drugim čimbenicima. Unatoč tim značajnim promjenama, preostaje zajednički ostatak značenja koje se čini pridodano, kao po prirodi, ženskom tijelu. Pravo sudjeluje u stvaranju takvog značenja.

Dokazat ću da postoje barem tri opće tvrdnje koje pokazuju odnos između pravnih pravila, pravnog diskursa i značenja ženskog tijela:

1. Pravne norme dopuštaju i katkad nalažu *terorizaciju* ženskog tijela. To se događa putem odredbi koje neučinkovito štite žene od fizičkog nasilja i koje potiču žene da traže sigurna skloništa. Tako je jedno od značenja "žensko tijelo" stoga tijelo koje je "u strahu", tijelo koje je naučilo bježati, dodvoravati se i biti pokorno. Pravni diskurs podupire takvo značenje.
2. Pravne norme dopuštaju i pokatkad ovlašćuju *maternalizaciju* ženskog tijela. To se događa putem odredbi koje nagrađuju žene za pojedinačno preuzimanje odgovornosti nakon porođaja i onih koje kažnjavaju ponašanja što dolaze u konflikt s majčinstvom; seksualnost ili sudjelovanje na tržištu rada. Maternalizacija se također pojavljuje u obliku odredbi vezanih uz ograničenje pobačaja koje prisiljavaju žene da budu majke i odredbi o obiteljskim odnosima

koje favoriziraju roditeljstvo majke u odnosu na oca. Stoga još jedno značenje: "žensko tijelo" jest tijelo "namijenjeno" majčinstvu. Pravni diskurs podržava takvo značenje.

3. Pravne norme dopuštaju i katkad ovlašćuju *seksualizaciju* ženskog tijela. To se događa putem odredbi koje kriminaliziraju pojedina seksualna ponašanja, kao što su odredbe protiv komercijalnog seksa (prostitucije) ili istospolnog seksa (homoseksualnost), također putem normi koje ozakonjuju i podržavaju institucije poput pornografije, oglašavanja i industrije zabave koje erotiziraju žensko tijelo. Paradoksalno je da se seksualizacija također pojavljuje u primjeni normi kao što su zakoni protiv silovanja i spolnog zlostavljanja koji su osmišljeni da štite žene od spolnih povreda. Te norme ženama daju ili niječu zaštitu ispitujući njihov seksualni promiskuitet. Što žena izgleda seksualno dostupnije ili izazovnije, vjerojatnije je da će joj te norme pružiti manje zaštite. Stoga još jedno značenje "ženskog tijela" jest tijelo "željno" seksa s muškarcima, tijelo koje je poželjno i isto tako moguće silovati, koje hoće seks i hoće silovanje. Pravni diskurs podržava takvo značenje.

Ove skupine pravnih normi i diskursa čine sustav koji "gradi" ili oroduje žensko tijelo. Ženske figure koje norme prikazuju su, proglašenjem, "žene *jesu* (izaberi jedan odgovor) slabe, odgajateljice, seksi" i mnoštvom jezičnih strategija što povezuju žene s određenim prikazima ženskog tijela naturalizirane unutar pravnog diskursa. Koristeći se tim predodžbama o ženama, pravni diskurs racionalizira, tumači i vraća mjerodavnost mreži norma o ženskom tijelu. Utjecaj mreže normi na stvarnost žena zauzvrat povratno djeluje na diskurs, učvršćujući "istinitost" takvih prikaza.

Proturječnosti vezane uz pouzdanost teorije društveno konstruiranih spolnih razlika imale su znatan utjecaj na žene unutar prava. Liberalni pravници nisu, primjerice, bili voljni zaštitu jamstva rodne ravnopravnosti proširiti na anatomske razlike između ženskih i muških tijela; te su se različitosti činile toliko temeljne individualnom identitetu da pravo ne treba ili ne bi trebalo biti odgovorno za njih. Feminističke pravne teoretičarke nisu bile u mogućnosti nadjačati tu ukorijenjenost, dijelom zbog toga jer katkad i same nalazimo određene spolne osobine prilično ukorijenjenima. Uistinu, jedan od načina razumijevanja podjele pravnog feminizma u više teorijskih škola tijekom posljednjeg desetljeća jest putem shvaćanja spolnih osobina kao neosjetljivih na pravne promjene⁴ i kritika koje su ta mišljenja izazvala unutar vlastitih redova.⁵

⁴ Za fokus radikalnih feministkinja na mušku dominaciju vidi Andrea Dworkin, *Pornography: Men Possessing Women*, 1989, 14–18, 53–56; Dworkin, *gore*, bilješka 3, na 78–87; Catharine A. MacKinnon, *Feminism Unmodified*, 1987, 40–45, 171–174; C. MacKinnon, *Agenda for Theory*, *gore*, bilješka 1, na 530–534; C. MacKinnon, *Toward Feminist Jurisprudence*, *gore*, bilješka 1, na 643. Za kulturalne feministkinje o etici skrbi vidi Carol Gilligan, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, 1982, 64–105;

Podjela unutar feminističke kritike pojavila se dijelom jer se određene spolne razlike čine tako čvrsto pripojenima da feministkinje, poput liberalnih pravnika, ne mogu odoljeti njihovoj naturalizaciji. Ali feministkinje također zadržavaju određene spolne razlike zbog strateške želje da se feministički pravni program zaštiti od sabotaze. Mnoge feminističke kritičarke tvrde da okolnosti u kojima se nalaze "stvarne" žene čine preranim postojanje postfeministkinja. Teorija društvene konstrukcije utoliko je korisna feministkinjama koliko izvještava i podržava naše napore za poboljšanjem uvjeta žena u pravu. Ako i kada se bude činilo da će teorija društvene konstrukcije dekonstruirati temeljnu kategoriju žene, pitanje njena doprinosa feminizmu se problematizira. Kako graditi političku suradnju za poboljšanje žena unutar prava ako je subjekt zbog kojeg se trudimo "neodređen", "nedosljedan" i "zavisan"?

Mislim da se ta nedoumica temelji na pogrešnoj predodžbi o tome gdje je pravna borba protiv seksizma. Mislim da smo u opasnosti od prestanka djelovanja zbog sustava koji proizvodi značenja spola što čine određene spolne razlike "prirodnima". Ako je moja procjena točna, onda opisivanje mehanike tog sustava ima potencijal omogućavanja prije nego oslabljenja; može otkriti prilike za otpor protiv uloge prava u proizvodnji radikalnih asimetrija između spolova.

Također, mislim da se ta nedoumica temelji na pogrešnoj predodžbi o utjecaju dekonstrukcije. Skeptični su skloni mišljenju, vjerujem, da će pravna dekonstrukcija "žene" – u jednom ili mnogim radovima napisanim, recimo, tijekom idućeg desetljeća – imati za nužnu posljedicu neposrednu dekonstrukciju "žena" kao distinktnih subjekata kojih se tiču projekti pravne reforme. Unatoč zdravom i odnosu punom poštovanja koji imam prema utjecaju pravne znanosti i ulozi prava kao značajnoga kulturnog čimbenika (među mnogima) što pridonosi proizvodnji ženskog roda, mislim da "žene" ne mogu biti izbrisane iz našeg rječnika tako skoro. Pitanje koje ovaj rad upućuje nije postoje li spolne razlike – one postoje – ili kako ih prevladati – ne možemo – nego način postupanja s njima unutar prava.

Leslie Bender, "A Lawyer's Primer on Feminist Theory and Tort", *The Journal of Legal Education* 38/3, 28–37, 1988 (predlaže uključivanje etike C. Gilligan u pravni standard skrbi u pravu izvanugovorne odgovornosti).

⁵ Za rasno osviještenu kritiku liberalnoga, radikalnog i kulturalnog feminizma – koji su predvidjeli pitanja manjinskih žena – vidi Kimberlé Crenshaw, "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics", *University of Chicago Legal Forum* 89/139, 1989, 140, 152–60; Angela P. Harris, "Race and Essentialism in Feminist Legal Theory", *Stanford Law Review* 42, 581, 1990, 585–86; Marlee Kline, "Race, Racism and Feminist Legal Theory", *Harvard Women's Law Review* 12, 115, 1989, 120–23, 144–50. Za lezbijsku feminističku kritiku heteroseksualnog pretpostavljanja u liberalnim, radikalnim i kulturalnim feminizmima vidi Audre Lorde, *Sister Outsider*, 1984, 114–23; Adrienne Rich, "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", u: Ann Snitow, Christine Stansell i Sharon Thompson (ur.), *Powers of Desire: The Politics of Sexuality*, 1983, 177, 178–182. Za klasno osviještenu feminističku kritiku klasne pristranosti zamjetne u liberalnim, radikalnim i kulturalnim feminizmima vidi Kirstin Luker, *Abortion and the Politics of Motherhood*, 1984, 192–215.

B. Seksualizacija, terorizacija i maternalizacija: slučaj prostitucije

Budući da je većina antiprostitucijskih odredbi rodno neutralna, prije nego što krenem dalje dopustite mi da objasnim kako mogu tvrditi da imaju osobit utjecaj na značenje ženskog tijela. Poput ostalih odredbi koje reguliraju seksualno ponašanje, antiprostitucijske odredbe seksualiziraju muška kao i ženska tijela: one pokazuju da je seks, za razliku od, recimo, smijanja, kihanja ili kontakta očima, pravno uređen. Neovisno jeste li muško ili žensko, užitak i valjanost seksa barem se dijelom proizvode zakonskim pravilima.⁶ Rodna asimetrija toga značenjskog sustava – koji opisujem dalje u tekstu – prilično se jednostavno pojavljuje jer su većina seksualnih radnika žene. Tako, iako bi u teoriji antiprostitucijske odredbe mogle stvoriti usporedna značenja za muška i ženska tijela, u praksi one to jednostavno ne čine. Barem ne za sada.

Pravna definicija prostitucije kao nezakonite prodaje seksa javlja se u pravilnicima koji kriminaliziraju određene prakse komercijalnog seksa i u pravnim odlukama kao što su ugovorni slučajevi što smatraju da su ugovori prodaje seksualnih usluga pravno neizvršivi. Proglašavajući određene seksualne prakse protuzakonom, te odredbe seksualiziraju žensko tijelo. One pozivaju na seksualno ispitivanje svakoga ženskog tijela: je li za prostituciju ili protiv nje?

Ta seksualizacija ženskog tijela objašnjava iskustva mnogih žena: stalnu zabrinutost može li ova odjeća, poza, gesta odaslati pogrešnu poruku – strah da će izgledati poput kurve. Seksi govor, seksi hodanje, seksi odijevanje čine se seksepilnima barem dijelom jer označavaju seksualne radnice na poslu. Ta seksualizacija također objašnjava nelagodu koju mnoge žene osjećaju nakon seksa iz neromantičnih pobuda – da se utješe, da izbjegnu sukobljavanje zbog nekog obiteljskog problema ili da osiguraju uslugu – strah od ponašanja poput kurve.⁷

⁶ Usp. Louis Althusser, *Lenin and Philosophy and Other Essays* (preveo Ben Brewster, 1971) (ilustrira ulogu ideologije i društvenih struktura u formiranju osobnosti); Michel Foucault, *The History of Sexuality* 6–7 (preveo Robert Hurley, 1978) (raspravlja o odnosu između moći i seksa u smislu potvrđivanja).

⁷ Čak se i seksualne radnice u "životu" osjećaju procjenjivano kad je riječ o pitanju seksualizacije; one se također odupiru tome da se ponašaju kao kurve. Uzmimo u obzir, na primjer, opis nelagode koju je jedna seksualna radnica doživjela jer je prilikom prostituiranja seksualno uzvratila svojoj mušteriji. Njezin je orgazam u takvim okolnostima srušio granicu koju je htjela zadržati između života i seksualnog užitka što ga je doživljavala u seksualnim aktivnostima nevezanim uz posao. Vidi Judy Edelstein, "In the Massage Parlor", u: Frédérique Delacoste i Priscilla Alexander (ur.), *Sex Work: Writings by Women in the Sex Industry*, 1987, 62,

Ovakvo čitanje odnosa između prostitucijskih odredbi i ženskog tijela u skladu je s – ali ponešto drukčije od njega – opisom odnosa između prostitucije i ženskog subjektiviteta radikalnih feministkinja. Izvadak iz rada Catharine MacKinnon iz 1982., objavljenog u časopisu *Signs*, opisuje odnos na ovaj način:

[Feminističke] istraživanja otkrivaju...[da] prostitucija [nije] u osnovi zloporaba fizičke sile, nasilja, autoriteta ili ekonomije. To je zloupotreba seksa. Za svoju provedbu ne treba i ne oslanja se na oblike koji nisu seksualna prisila.

[...]

Ako su žene društveno definirane tako da se ženska seksualnost ne može živjeti, govoriti, osjećati ili čak fizički osjetiti bez nametnute definicije, tako da joj to *jest* vlastiti nedostatak, onda ne postoji takvo što kao što je žena, postoje samo hodajuća utjelovljenja projiciranih muških potreba.⁸

Opis C. MacKinnon utjecaja prostitucije na žene sugerira da bi seksualno iskustvo svih žena moglo biti, poput seksualnog rada, iskustvo održavanja seksualnih odnosa isključivo na zapovijed i zbog užitka drugoga. To je ekstremnije razumijevanje seksualizacije ženskog tijela od onoga koje ja donosim, i koji ne dijele sve žene.

Feminističko stajalište? Pa, htjela bih istaknuti da im nedostaje nekoliko stvari jer, znate, možda se odijevam kao tipična kurvica, kako god, ali ja sam ta koja vodi. Znaš. Ja sam zadužena za vlastite maštarije. Ja se sama stavljam u te situacije s muškarcima, znaš. [...] Zar ja nisam odgovorna za svoj život?⁹

Iako vjerujem Madonninoj izjavi o sebi, vjerojatno postoje mnogi koji ne vjeruju. Vjerojatno će reći da bilo tko tko izgleda poput seksualne radnice kao što to ona izgleda jednostavno ne može imati glavnu riječ; ona je upravo primjer onoga što C. MacKinnon misli pod "hodajućim utjelovljenjem projiciranih muških potreba".¹⁰ Ne ulazeći dublje u industriju tumačenja Madonne, čini se neprijepornim da je prema shvaćanju Madonne, žensko

62–63 [u daljnjem tekstu *Sex Work*]. Valja uzeti u obzir i mnoge izvještaje seksualnih radnica koje se osjećaju obezvrijeđenima ili ljutitima zbog svojega posla; to je iskustvo seksualne podjele, straha da će se, radeći kao kurve, ponašati kao kurve. Vidi npr. Jean Johnston, "Speaking in Tongues", u: *Sex Work*, gore, 70.; Sharon Kaiser, "Coming Out of Denial", u: *Sex Work*, gore, 104–105; Rosie Summers, "Prostitution", u: *Sex Work*, 113, 114–115.

⁸ C. MacKinnon, *Agenda for Theory*, gore, bilješka 1, str. 533–534.

⁹ *Nightline*: Razgovor s Madonnom (ABC, televizijska emisija, 3. prosinca 1990.).

¹⁰ C. MacKinnon, *Agenda for Theory*, gore, bilješka 1, str. 534.

seksualizirano tijelo radikalno nezavisnije i samodostatnije od onoga što ga tumači C. MacKinnon, i znatno manje uznemirujuće i dvosmisleno od nje.

Jer, spolne su razlike semiotičke: budući da se žensko tijelo proizvodi i tumači putem sustava znakova, sva tri tumačenja seksualiziranoga ženskog tijela mogu biti točna. Istinitost bilo kojeg određenog značenja ovisila bi o okolnostima u kojima je izrečena. Stoga, seksualizirano žensko tijelo koje se pravnim uređenjem prostitucije proizvodi i podupire može imati višestruka značenja. Nadalje, na značenje seksualiziranoga ženskog tijela na žene pojedinačno utječu ostale predodžbe o ženskosti koje proizvodi pravno uređenje prostitucije.

Antiprotitucijske odredbe teroriziraju žensko tijelo. Kontrola prostitucije postignuta je ne samo odredbama koje izričito ograničavaju ili zabranjuju komercijalni seks. Kontrola prostitucije također se pojavljuje putem mreže kulturalnih praksi što ugrožavaju živote seksualnih radnica i njihov posao čine zastrašujućim. Te prakse podrazumijevaju nasumičan, ponižavajući i katkad okrutan karakter provedbe antiprotitucijskog zakona. One također uključuju uzajaman odnos između protuzakonite industrije droga i seksualnog rada, korištenje prostitutki u proizvodnji određenih oblika pornografije, suglasnost hotela u seksualnom radu, nedovoljnu policijsku zaštitu protiv zločina nad seksualnim radnicama i neregulirane predrasude prema prostitutkama i njihovoj djeci u stambenim, obrazovnim i zdravstvenim sustavima te u odnosima u obiteljskom zakonu. Pravne odredbe potpomažu i omogućuju te prakse.

Pravna terorizacija prostitutki prisiljava mnoge seksualne radnice da se za zaštitu i sigurnost oslanjaju na svodnike, dogovor zbog kojeg u većini slučajeva također trpe teror. Svodnici kontroliraju kada seksualne radnice rade, kakvu vrstu seksa obavljaju i koliko zarađuju; često se koriste seksualnim zavođenjem i fizičkim zlostavljanjem u "upravljanju" ženama koje rade za njih. Terorizacija seksualnih radnica utječe na žene koje to nisu, potičući ih da učine sve što mogu da bi izbjegle pitanje jesu li "za" nezakoniti seks. Uistinu, brak može funkcionirati kao jedan od tih mehanizama izbjegavanja u smislu da, konvencionalno, brak označava da je žena izabrala zakoniti seks nasuprot nezakonitog.

Netko može tvrditi da se terorizirano žensko tijelo ne razlikuje mnogo od seksualiziranoga ženskog tijela. Često oba iskustva bivanja ženom – a neki će reći uvijek – znače dominaciju muškaraca. Bez obzira na to je li žena terorizirana ili seksualizirana, postoje društveni poticaji da se nevolje njena položaja ublaže ili brakom ili udruživanjem sa svodnikom. U oba slučaja ona u pravilu postaje emocionalno, financijski, fizički i seksualno zavisna od muškarca i podložna muškarcu.

Ako se terorizirana i seksualizirana ženska tijela mogu spojiti u jedno i svesti na žensko tijelo koje je dominirano, onda je Madonnina tvrdnja da je ona glavna, poput tvrdnji drugih žena da doživljavaju seksualni užitak ili autonomiju u odnosima s muškarcima, upitna, možda čak proizvod lažne svijesti. Ali tvrdim da dominirano žensko tijelo ne sadrži u potpunosti učinak antiprostitucijskih odredbi za žene. To je zbog toga jer antiprostitucijske odredbe također maternaliziraju žensko tijelo, posredovanjem međuodnosa između antiprostitucijskih odredbi i pravnih odredbi koje potiču žene da rađaju i odgajaju djecu. Maternalizirano žensko tijelo zatvara trokut s odnosom prava i značenja ženskog tijela. Predlaže izbor uloga za žene.

Maternalizacija ženskog tijela može se objasniti djelovanjem prvog i drugoga postmodernističkog "načela". To jest, budući da svoje identitete gradimo kroz jezik, i zbog toga jer je značenje jezika kontekstualno i zavisno, odnos između antiprostitucijskih odredbi i značenja ženskog tijela pod utjecajem je ostalih pravnih odredbi i njihova odnosa prema ženskom tijelu. Pravne odredbe koje kriminaliziraju prostituciju smještene su unutar pravnog sustava unutar kojeg neke druge pravne odredbe seks legaliziraju – odredbe, primjerice, koje uspostavljaju brak kao mjesto zakonitog seksa i koje vežu bračni seks s reprodukcijom, recimo putem zakonskog priznavanja djece rođene u braku. Kao rezultat takvog stanja stvari, antiprostitucijske odredbe maternaliziraju žensko tijelo. Ne samo da postavljaju ženama pitanje jesu li za prostituciju ili protiv nje; oni također otvaraju pitanje je li žena za nezakoniti ili zakoniti, maternalizirani seks.

Pravni sustav čuva krhku granicu između seksualnih radnica i ostalih žena. Antiprostitucijski zakoni ne nameću se dosljedno; pohotni klijenti i ljubazna hotelska usluga surađuju u "zločinima" koje prostitutke čine i prolaze relativno nekažnjeno, a zakonito sustavno obezvjeđivanje "ženskog rada" pokatkad prostituciju čini unosnijom za žene od legalno plaćenog rada. Antiprostitucijske odredbe formalno zadržavaju razliku između zakonite i nezakonite seksualne aktivnosti. Priječeći da granica između seksualnih radnica i "majki" potpuno ne nestane, antiprostitucijske odredbe jačaju maternalizirano žensko tijelo koje druge pravne odredbe još izravnije podupiru.

Pravni diskurs antiprostitucijskih zakona eksplicitno razvija sliku maternalizirane ženskosti da bi suprotstavio seksualne radnice ženama koje to nisu. To se može primijetiti u slučajevima klevete žena koje su pogrešno prepoznate ili prikazane kao kurve. Da bi dosudili naknadu takvim ženama, sudovi obično prizivaju majčinske predodžbe kako bi opisali ženu koja je pogrešno prikazana; svoje odluke opravdavaju suprotstavljajući predodžbe dvaju ženskih tijela: djevicu i kurvu, madonu i drolju. Diskurs tih odluka maternalizira žensko

tijelo.¹¹ Maternalizirano žensko tijelo odgovorno je za svoju djecu. Madonu dijete stavlja na svoje mjesto. Odnos i premještanje tih alternativnih značenja ženskog tijela u pravnom se diskursu racionalizira, prikazujući ih kao "prirodne", ali i kao nužne zbog razloga koji imaju veze s liberalizmom. Slučaj silovanja iz Massachusettsa¹² i feministička rasprava vezana uz legalizaciju prostitucije daju dva primjera.

Jedne prosinačke noći, u neko doba poslije 3 sata, na Trgu Malden policijski je automobil ušao na parkiralište, gdje su policajci čuli vrisku. "Vidjevši svjetla automobila koji prilazi", piše sudac Liacos za Vrhovni sud, žena, gola i krvareći oko usta, iskočila je iz automobila optuženika i trčala prema policijskom automobilu vrišteći i mašući rukama."¹³ Tvrdila je da je silovana, da ju je optuženik prisilio na oralni seks i na snošaj dva puta. Nakon što je osuđen zbog silovanja te neprirodnog i bludnog čina, optuženik se žalio. Tvrdio je da mu je bespravno oduzeta prilika da izvijesti porotu kako je tužiteljica bila dvaput optužena zbog prostitucije. Tvrdio je da su tužiteljčini navodi silovanja, koje je osporavao, "mogli biti motivirani njezinom željom da izbjegne daljnje tužbe".¹⁴

Raspravni je sud optuženiku zabranio spominjanje uhićenja tužiteljice poroti na osnovi zakona o zaštiti u slučaju silovanja¹⁵ iz Massachusettsa, odredbi što zabranjuje dopustivost dokaza o ugledu žrtve ili određenih primjera seksualnog ponašanja žrtve prilikom suđenja za silovanje. Svrha je te odredbe potaknuti žrtve da prijavljuju silovanja, izbjeci uznemiravanje žrtve na suđenjima i podržati pretpostavku da je dokazivanje ugleda "samo marginalno, ako uopće, relevantno pri dokazivanju pristanka".¹⁶ Objašnjavajući da je optuženikovo pravo da dokazuje pristranost "možda posljednje utočište nedužnog optuženika", Vrhovni je sud ukinuo zaštitu koju pruža ta odredba.¹⁷

Naglašavamo da ne odstupamo od dugo zadržanog uvjerenja da prostitucija nije bitna za vjerodostojnost. (...) Niti odstupamo od politike zakona kada razmatramo prostituciju ili nedostatak čednosti kao neprihvatljive dokaze kad je riječ o

¹¹ Vidi npr. Veazy protiv Blair, 86 Ga. App. 721, 726, 1952 (smatrajući da je postojala osnova za tužbu kad je optuženi rekao da je "tužiteljica, čista i neiskvarena dama uzorna karaktera" bila "javna kurva"); Mullins protiv Muttera, 151 S.W. 2d 1047, 1048, 1051, Ken., 1941 (dobio veliku kaznu za klevetu kad je optuženi nazvao tužiteljicu "prokletom kurvom"). Sud je zabilježio: "U ovom slučaju tužiteljica je siročić i ima – sudeći prema zapisima – dobar ugled. (...) Do sada ni trunka sumnje nije ugrožavala mišljenje o njezinoj čednosti. Ali prosudili smo da su teške optužbe koje je nekoliko puta ponovio optuženi ostavile mrlju na njezinu dobru glasu koje bi je mogle pratiti do kraja života."

¹² Vidi Commonwealth protiv Joycea, 415 N.E. 2d 181, Mass., 1981.

¹³ Isto, 183.

¹⁴ Isto, 184.

¹⁵ Vidi Mass. Gen. L., poglavlje 233, § 21B (2991).

¹⁶ Joyce, 415 N.E. 2d, 186.

¹⁷ Isto, 186.

pristanku. Međutim, ondje gdje su takve činjenice bitne za dokazivanje pristranosti ili motiva laganja, opće dokazno pravilo izuzeća mora dati prednost ustavnom pravu na učinkovito unakrsno ispitivanje.¹⁸

Takvo tumačenje zakona o zaštiti u slučaju silovanja, široko primijenjeno, seksualnim radnicama koje se usude žaliti na seksualno nasilje uskrađuje pretpostavku nedužnosti. Budući da je prostitucija nezakonita, takva odluka istovremeno terorizira, seksualizira i dematernalizira seksualne radnice. To trostruko prokletstvo ostvaruje se pozivanjem na pravednost:

Optuženik ima pravo iznijeti poroti vlastito viđenje susreta. (...) Važnost svjedočenja ovisi o tome ima li "racionalnu tendenciju da dokaže sporno pitanje u slučaju". (...) Prema optuženikovu viđenju, on i tužiteljica, prije toga nepoznati jedno drugome, kasno su te večeri parkirali auto na praznom parkiralištu. Budući da su se upravo upustili u seksualni čin, oboje su bili goli. Policijski se automobil približavao. Optuženikova je namjera bila da pokaže kako je tužiteljica, prije toga dvaput zatečena u sličnim situacijama, bila uhićena i optužena za prostituciju. Ne možemo tvrditi da taj dokaz nema racionalnu tendenciju dokazivanja tužiteljčina motiva da lažno okriviti optuženika za silovanje zbog želje da izbjegne daljnje kaznene postupke.¹⁹

Čini se savršeno opravdano. Pošteno. Ako tip ne može objasniti djevojčine razloge pogrešnog predstavljanja situacije, usta koja krvare bi mogla dovesti u pitanje *njegovu* vjerodostojnost.

U ovom trenutku u časopisu *Signs* možda izgleda očito da bi legalizacija prostitucije bila primjerena strategija feminističkim pravnim aktivistkinjama zabrinutima za fizičku sigurnost seksualnih radnica. Međutim, iako se sve feministkinje koje sam čitala slažu da bi prostitucija trebala biti legalizirana, ne slažu se oko toga *kako* bi se legalizacija trebala dogoditi. Argumentacije u toj prepirki još su jedan primjer kako pravni diskurs ponovno proizvodi i zadržava tumačenja ženskog tijela koja proizvode pravne norme.

Bi li reforma zakona o prostituciji trebala biti ograničena na ukidanje odredbi koje kažnjavaju prodaju seksa ili bi trebalo osporiti i druge pravno podržavane strukture što

¹⁸ Isto, 187 (citati ispušteni).

¹⁹ Isto (citati ispušteni).

stvaraju, održavaju i degradiraju seksualni rad? Feministkinje koje su za legalizaciju, što je postmodernistički stav, tvrde da bi, u suprotnosti s usko definiranom kampanjom dekriminalizacije, legalizacija mogla znatno unaprijediti živote seksualnih radnica. Legalizacija bi, primjerice, mogla proširiti osiguravajuću naknadu za nezaposlene na seksualne radnice; mogla bi omogućiti seksualnim radnicama da budu dio sustava socijalne sigurnosti; mogla bi zabraniti svodništvo; mogla bi ozakoniti oglašavanje njihova posla.

Feministkinje koje se protive legalizaciji, što je radikalni stav, planiraju projekt dekriminalizacije koji bi razradio strategije sprječavanja žena da sudjeluju u seksualnom radu, umjesto strategija koje bi prostituciju učinile ugodnijim poslom. Radikalne feministkinje, poput Kathleen Barry, suosjećaju s položajem seksualnih radnica.²⁰ Ali njihovo uvjerenje da se žene određuju ženama po svojoj seksualnoj podređenosti muškarcima tjera ih na tvrdnju da su seksualne radnice osobite žrtve patrijarhata i da ih treba osloboditi uvjeta u kojima su radije nego podržavati njihov rad. Ti argumenti koji se protive legalizaciji govore jezikom teroriziranoga ženskog tijela.

Ne misle sve pravne feministkinje da su prostitutke cijelo vrijeme terorizirane. Neke feministkinje – tu ću grupu nazvati liberalkama – vjeruju da barem neke seksualne radnice povremeno zadržavaju seksualnu autonomiju. Ali te se feministkinje ne zalažu za uključivanje seksualnog rada na tržište rada. Protive se legalizaciji jer se ne slažu s takvim oblikom seksualne autonomije koju bi poduprla legalizacija.²¹ To jest, iako podržavaju pravo žena da obavljaju seksualni rad – čak i po cijenu učvršćivanja muške nadređenosti – opiru se komodifikaciji ženske seksualnosti.

Same seksualne radnice – koje teže postmodernističkoj poziciji što je donosim ovdje – žele zakonsku potporu za seks koji je odvojen od svoje reproduktivne funkcije i ljubavi, osjećaja i dugoročnih odnosa.²² Budući da se "zakonita" seksualna autonomija prema konvenciji ženama daje samo putem pravila koja seksualnost smještaju unutar braka ili putem normi koje ženama dopuštaju samostalnost u odlučivanju glede pitanja reprodukcije, argumenti koji podržavaju pravnu reformu što bi legalizirala seksualni rad sukobljavaju se s

²⁰ Vidi Kathleen Barry, *Female Sexual Slavery*, 1979, 226–237.

²¹ Vidi Margaret J. Radin, "Market-Inalienability", *Harvard Law Review* 100, 1848, 1987, str. 1921–1925 (koja barem kratkoročno pristaje na ograničenu legalizaciju prostitucije). Ali vidi Jody Freeman, "The Feminist Debate Over Prostitution Reform: Prostitutes' Rights Groups, Radical Feminist, and the (Im)possibility of Consent", *Berkeley Women's Law Journal* 5, 75, 107–108, 1989–1990 (koja tvrdi da "najbolji kratkoročni pristup reformi zahtijeva micanje prostitucije iz kriminalnog područja (...) i istovremeno poduzimanje pozitivnih koraka u dokidanju uvjeta koji stvaraju potražnju i tjeraju žene na djelatnost").

²² Ne sve, ali mnoge seksualne radnice traže ozakonjenje/legalizaciju i dekriminalizaciju svojeg rada. Vidi npr. Gail Pheterson, *A Vindication of the Rights of Whores*, 1989, 33–34; Draft Statements from the 2nd World Whores's Congress, 1986, u: *Sex Work*, gore, bilješka 7, str. 307; International Committee for Prostitutes' Rights World Charter, u: *Sex Work*, gore, bilješka 7, str. 305.

jezikom maternaliziranoga ženskog tijela. Argumenti seksualnih radnica za uključivanje njihova rada u tržište rada pozivaju se na seksualiziranu ženstvenost koja je nešto drugo od izbora između kriminaliziranog ili maternaliziranog seksa ili izbora između teroriziranog i maternaliziranog spola. To pozivanje na novi prikaz ženskog tijela temelji se na preraspodijeli triju prethodno opisanih prikaza ženskosti; nastaje međuigrom tih triju prikaza. Zahvaljujući originalnost, po mome mišljenju, ti su prikazi otpor prevladavajućim slikama.

Značajno je to što su seksualne radnice "pronašle" drukčiji glas ženske seksualnosti. putem procesa političkog organiziranja, napora da se suprotstave i promijene uvjete u kojima žive. Po meni, obećanje postmodernističkoga pravnog feminizma nalazi se u mjestu spajanja feminističke politike i genealogije ženskog tijela unutar prava. Na tome mjestu možemo istodobno drukčije rasporediti ono zajedničko pravim ženama, smješteno u njihovim povijesnim i materijalnim uvjetima, te osporavati uobičajena značenja "žene" koja podupiru uvjete podređenosti žena.

Ne mislim da su zahtjevi seksualnih radnica za legalizaciju *pravi* glas postmodernističkoga feminističkog prava. Također, nisam sigurna da podupirem njihov stav o legalizaciji. Ali vjerujem da moja analiza rasprave o dekriminalizaciji u kojoj sudjeluju ilustrira načine na koji postmodernistički pravni feminizam može zahtijevati i tvrditi različite glasove, glasove koji će osporavati moć zatvorenih značenja ženskog tijela koje pravne norme i pravni diskurs dopušta i podržava.

Prevela: Iva Bulić